

Ur *Fjärde Internationalen* 2/88

Björn Eriksson:

Den "gröna" ideologin

Miljöpartiet de gröna är del av ett internationellt fenomen. Gröna partiet har fått över fem procent av rösterna i ett stort antal västländer sedan *New Value Party* slog Nya Zeeland med häpnad under 70-talets slut och *Die Grünen* strax efteråt säkrade sig en plats i västtysk politik. Nu har gröna partier och en rad regionala, nationalistiska partier tillsammans en "regnsbågsfraktion" i Europaparlamentet och en samordning över landsgränserna som är långt mer avancerad än kommunistpartiernas. Gröna partier eller organisationer med partiambition finns i nästan alla imperialistländer och i flera beroende länder. Även i östeuropa finns starka strömningar bland ungdomen för den gröna ideologin och för de rörelser som den dominerar. Vad står det gröna fenomenet för? Var får de gröna alla sina idéer från? Varför mottas de så välvilligt som de gör? Vart kan de ta vägen?

Mot klasserna

En rörelse behöver en ideologi. De gröna är mycket angelägna att framställa sig som nya – inte socialdemokratiska eller socialistiska, inte borgerliga. Det finns då inte så mycket att välja mellan. Det går nämligen inte att konstruera ideologier hur mycket som helst. De försök som görs av människor som bara råkar tycka likadant, står inte för prövning i det levande samhällslivet. En sådan grupp slits snabbt sönder av nya motsättningar.

Ideologier måste hängas upp på klasser och klassintressen. Alternativet som står till buds – om man inte vill ta sig den mödosamma uppgiften att bygga ett revolutionärt arbetarparti – är att bygga på småborgarklassen. De öppet borgerliga och socialdemokratiska partierna är i botten på olika sätt att anpassa politiken till borgarklassens behov, och ideologin är också huvudsakligen borgerlig, i det senare fallet med vissa proletära övertoner.

Vad är då småborgerligheten? Socialister talar mest om det borgerliga samhällets huvudklasser, borgerlighet och lönearbetare. För klasskampens gång räknar man resten som olika slags vacklande grupper; ibland används "småborgare" som ett skällsord för opålitliga socialister. Men småborgerligheten *är* en klass i Marx' mening. Den har en klart bestämbar plats i produktionen, ett eget förhållande till produktivkrafterna.

Småborgarna äger sina egna produktionsmedel och producerar själva med hjälp av dem. Småborgarna är beroende av marknaden för att förmera sitt kapital, men de är också beroende av sitt eget arbete. De lever inte till väsentlig del på att utnyttja andras arbete. De producerar värden – bruksvärden och bytesvärden – och de realiserar bytesvärden för egen ackumulation och konsumtion. De fördelar vidare delar av mervärdet till borgarklassen, bland annat genom räntor och genom att de producerar med genomsnittligt låg produktivitet.

Det går att härleda grundelementen i småborgerlig ideologi ur klassens ställning i det kapitalistiska samhället. Och man kan lätt se att de gröna partierna är en möjlig form av småborgerligt ideologiska grupper. Man bör notera att småborgerlig ideologi finner stöd inte bara inom småborgerskapet självt, utan också inom klassmässigt svårbestämbara mellanskikt som lärare, journalister, offentliganställda tjänstemän... Dessa grupper som inte utgör klasser i marxistisk mening, förmår inte heller utveckla en egen ideologi. Beroende på läget i klasskampen kan de söka sig till borgerligheten, arbetarklassen eller småborgerligheten. Det kan också bli så att huvuddelen av småborgarna stöder borgerlig ideologi och borgerliga partier medan de småborgerliga projekten drivs huvudsakligen av mellanskikt och delar av arbetarklassen.

Småborgaren är alltså både arbetare och kapitalist. Härav följer att klasskampen mellan arbete och kapital klyver småborgaren rätt igenom. En klass kan inte bejaka en samhällssyn som klyver dess medlemmar. Den småborgerliga ideologin *avvisar därför klasskampens och klassernas existens*.

Förnekandet av klasserna får i sin tur flera följder. De motsättningar i samhället som inte går att undvika att se, måste den småborgerliga ideologin aktivt bearbeta till något för den klivna klassen ofarligt. En väg kan vara att hitta syndabocker, en annan att framställa motsättningarna som olyckliga, tillfälliga skevheter som den småborgerliga politiken kan avlägsna. I bilden av idealsamhället framhålls gärna *enheten mellan arbete och kapital*. Det kan ske genom att dra in arbetarnas och kapitalägarnas organisationer i gemensamma organ för statsförvaltning (korporatism) eller genom att göra alla människor till självägande småproducenter eller medarbetare i kooperativa företag.

Förnekandet av klasserna innebär också att de småborgerliga ideologierna blir *utan sant historiska aktörer*. Historiens drama blir inget levande drama om inte aktörer föds och utvecklas på dess egen scen. Klasserna är just sådana aktörer. När borgarklassen blev dominerande i samhället, organiserade den om produktionen med hjälp av lönearbete (på bekostnad av bland annat självägande producenter). Därmed skapade den också arbetarklassen – först bara som objekt för utsugning, men ett objekt som sakta vaknar till eget liv och medvetande och blir en egen aktör.

Utan att erkänna klasserna, tvingas småborgarna försöka förstå historien som skapad av individer, av en grumlig tidsanda eller av de hjälpmedel i form av produktionsteknik och vapen som händelsevis står till buds. Ytterligare en möjlighet skulle kunna vara att se historiens drivkraft som nedlagd i de materiella förutsättningarna (klimat, naturresurser), men den ter sig inte särskilt meningsfull för en politisk ideologi, eftersom den inte lämnar mycket utrymme för politiskt handlande. Den vanligaste lösningen är förstås den idealistiska - historien som skapad av handlande människor. Dessa kan i sin tur vara kungar och stora män i gången tid och en stark ledare att samlas kring i dagspolitiken, eller alla individer vars små handlingar tillsammans ses som avgörande.

Förnekandet av klasserna visar sig vidare i en personorienterad organisationssyn. För socialister är organisationer medel för en klass eller en rörelse som agerar såsom kollektiv. För de småborgare som har en så demokratisk inställning att de ser alla politiskt engagerade individer som politiska aktörer, är organisationen ett medel för de sammanslutna individerna. Det som håller dem samman är att de råkar ha ungefär samma åsikter när de vill påverka samhällsutvecklingen. I centrum finns alltså individer med ”preferenser” som har bestämts någonstans utanför samhällslivet, individerna som vill nå’t.

Förnekandet av klasserna får sin politiskt mest slående följd när det gäller statssynen. För den borgerliga ideologin är den borgerliga staten bara öppen för påverkan från krafter som accepterar det borgerliga samhällets grundvalar: äganderätten, formell likhet inför lagen, rätten att sälja och köpa varor och arbetskraft, gynnsamma villkor för kapitalackumuleringen... För socialister är också staten klassbunden. De verkar därför för att bygga en arbetarklassmakt grundad på massrörelsens organ och ställa den mot borgarnas stat. Den småborgerliga ideologen har inga klasser att hänga upp sin statssyn på. För småborgaren framstår i stället staten som ett organ som står över de samhälleliga motsättningarna. Detta organ är det fritt fram för alla ”åsiktsgrupper” att försöka erövra för att använda för sina syften. Av detta följer självklart, i ett samhälle med borgerlig demokrati, att politiken handlar om att slåss om den parlamentariska makten.

Småborgerlig ideologi erkänner visserligen andra sätt att påverka samhällsutvecklingen: opinionsbildning via massmedia, personlighetsutveckling genom terapi och andliga övningar

vilken skapar den nya människa som behövs för en ny tidsålder, startandet av kooperativ som genom exempelns makt ska sprida sig som ringar på vattnet... Men de flesta småborgerliga ideologier erkänner att statsmakten är ett viktigt organ och de begränsar politikens arbetsfält till konsten att besätta statliga och kommunala organ.

Småproduktionens alla kännetecken förhärligas

Under det kapitalistiska samhällets utveckling har klassernas storlek och ställning förändrats. I den tidiga kapitalismen var småborgerligheten en mycket stor klass, i de flesta länder den största. Marx skrev om detta och om att den klassen genom kapitalets rörelselagar var på väg att minska, arbetarklassen att öka.

Så har det också gått. Småborgerskapet har varit en borttynande klass i över hundra år – om än det har gått olika fort, kortare tider till och med uppåt för klassen. Självklart gör denna utveckling intryck på småborgarna och dem som jämför sig själva med dem. De ogillar det de ser och som reaktion hamnar de gärna i ”romanticism”, alltså att idealisera förkapitalistiska produktionsformer. De beskriver gärna det gamla bondesamhället som om det verkligen bestod av självägande bönder och hantverkare rätt igenom och helt präglades av deras villkor. De framställer detta som ett ideal och gör det till ett bärande element i sin framtidsbild.

De flesta bondesamhällen hade stora grupper av egendomslösa. Men visst har det funnits samhällen där en stor del av befolkningen tillhörde självägande bondefamiljer och andra producerande egendomsägare. Dessa majoriteter har likväl levt under ekonomisk och politisk dominans av ett feodalt förtryckarsamhälle eller en ung kapitalism. Sådana fakta värjer sig småborgarideologen för. I stället för att undersöka historien konkret föreställer han sig ett trevligt bondesamhälle någonstans i det förgångna. Romanticismen gör ofta den småborgerliga ideologin tillbakablickande, skeptisk till nyheter.

En följd av romanticismen är vurmandet för det småskaliga. Den lilla skalan motiveras ofta med argument om att den gör produktionen överblickbar och förståelig för dem som deltar. Argumentet stämmer kanske ibland, men långt ifrån alltid. Volvos sammansättningsfabrik i Torslanda (Nordens största fabrik) är lätt att överblicka och ”förstå” för dem som jobbat där ett tag, eftersom produktionens alla sidolinjer binds samman på ett övertydligt sätt av bandet. En liten arbetsplats kan kanske vara synnerligen begriplig, men det leder inte till att den är lättare att påverka. Ofta är, tvärtom, de små arbetsplatserna de sämsta, präglade som de är av hopplöst patriarkaliska band mellan chefer och anställda. Kärnan i drömmen om det småskaliga är egentligen att självägande småproducenter ska kunna överkomma produktionsprocesserna.

Självförsörjning, jämviktssamhälle, nolltillväxt...

En annan följd av romanticismen är idealiseringen av familjen; en småproducerande familj eller åtminstone en familj i eget hus med egna odlingar. Eftersom de småborgerliga idealen också frodas i stora löntagarskikt utan kunskap om eller levande traditioner från verkligt småborgerlig produktionsgemenskap, kan tillbakablickandet ta sig ohistoriska, konstlade och rent krampaktiga former. Det läggs till exempel ner otroliga ansträngningar på att leva upp till bilden av den lyckliga familjen till priset av livegenskapsliknande förhållanden till barnen och eventuella hemmafruar: villastadsdelar där all mark är inrutad i privata gräsmattor för de egna barnen att leka på, och där andra offentliga utrymmen än körbanor och, i bästa fall, en korykiosk, saknas.

Den krympande småborgerliga produktionen och det sönderfallande livsmönstret i anslutning till detta, skapar förstås otrygghet hos alla småborgerliga ideologer – och därmed *rädsla för*

nya kulturyttringar, till exempel i form av invandrare. Otryggheten förstärker naturligt *tilltron till gamla värden* som den lokala eller nationella kulturen, kungadömet och kanske kyrkan eller religionen. Där finns även en tendens att gå in i en avgränsad kulturell gemenskap med andra småborgerligt präglade människor (subkultur) och *inom gruppen odla likheten i tankar och värderingar* i riktning mot självutplåning.

Höger- och vänsterpopulism

Sammanfattningsvis kan man alltså förstå småborgerlig ideologi som en ångestreaktion – inför klasskampen mellan arbete och kapital och inför den småborgerliga produktionens bortvittrande. Denna reaktion kan ta sig vitt skilda former beroende på det historiska läget och närheten till kämpande rörelser. Den kan få utlopp i ett fascistiskt projekt, eller i ett grönt partiprojekt. Den kan också fångas upp i betydligt mindre dramatiska former, till exempel som övertoner i ett borgerligt parti som det svenska centerpartiet eller det franska gaullistpartiet. Den politiska betydelsen hos dessa olika fenomen är synnerligen olika, men de ideologiska släktdragen är ganska lätta att se.

Grunden till att småborgerliga strömningar kan täcka ett så vitt fält är att småborgerskapet är en egen klass som kan vända sig mot både borgarna och arbetarklassen. Inte mot småkapital, utan mot storkapitalet och särskilt finanskapitalet – den kapitalistiska verksamhet som ligger längst från egenproduktionen i familjer och kooperativ och utsuger även denna. Inte mot arbetare som individer och producenter, utan mot arbetarklassen som klass för sig, arbetare som rör sig som kollektiv, arbetarrörelsens organisationer.

Eftersom småborgerskapet saknar förmåga att bygga ett samhälle på grundval av sin egen klass – en stat på sitt eget klassintresse – måste de i praktiken samverka med antingen borgarklassen eller arbetarklassen. I änden måste den välja sida, och det påverkar politiken och ideologin även hos en självständig, småborgerlig politisk rörelse. Självständigheten är alltid av det slaget att den snabbt kan förvandlas till ideologisk rökridå för att dölja en politisk uppslutning åt den ena eller andra huvudklassen, vanligen borgarklassen.

Ett fall av småborgerligt uppträdande som är välkänt i marxistisk litteratur är den ryska narodnikrörelsen från 1800-talets slut. Narodnikerna (=folkvännerna) kämpade mot den framväxande kapitalismen och ville alternativt utveckla samhället på grundval av den ryska ”miren” (=bygemenskapen).

Naturligtvis bör varje antikapitalistisk kamp anknyta till folkliga kollektivistiska traditioner som kapitalismen ännu inte har hunnit undanröja. Men på typiskt småborgerligt sätt saknade narodnikerna ett program för att bygga en ny statsmakt på de arbetandes (småbrukares och lönearbetares) egna organisationer. Trots att folkvännerna var häftigt anti-kapitalistiska (i en period rentav terrorister) hade de väldigt svårt att upptäcka hur klasskonflikterna utvecklades.

I anslutning till de revolutionära resningarna i början av 1900-talet hade narodnikerna skapat ett stort politiskt parti – socialrevolutionärerna – med visst inflytande bland massorna på landsbygden. Att tsardömet gynnade storgodsägarna var lätt att se, men att den nya regim, som framkom ur tsarens fall i februari 1917, också var en klassfiendens regim förstod de inte. När den undanröjdes med en ny revolutionär resning i oktober, var det bara en liten del av en vänsterutbrytning som stödde den nya regimen. Och detta trots att deras politiska bas bland småägande lantbrukare stod för en stor del av den revolutionära kraften.

Under början av 1900-talet tog sig den småborgerliga ideologin inga kraftfulla, självständiga uttryck i de ledande kapitalistländerna (USA hade dock kring sekelskiftet ett stort så kallat People's Party). Kampen stod ganska tydlig mellan samhällets huvudklasser (trots att arbetarklassen flerstades var liten jämfört med småborgarklassen). Ett politiskt mellanting

kunde inte väcka något större intresse. I stället fanns småborgerligt präglade partier som verkade helt på kapitalets villkor och försökte utvinna små fördelar för småproducenterna. Dessutom fanns småborgerligt ideologiska strömningar inom arbetarpartierna och arbetarrörelsens massorganisationer, främst präglade av den ovan beskrivna småborgerliga statsteorin (möjligheten att erövra staten för den egna klassens syften). Först när huvudklasserna hade tröttat ut varandra utan att finna lösningar på samhällets kris, såsom i Tyskland i slutet av 20-talet, fanns utrymme för ett självständigt småborgerligt parti – nationalsocialismen.

Översikten av småborgerliga uppträdelseformer skulle då vara någorlunda fullständig: den vanligaste skulle alltså vara som ideologiska och politiska drag hos borgarnas partier (som centerpartiet) eller arbetarpartier (som VPK).

I politiskt mer krisartade lägen skulle mer självständiga, kampinriktade småborgerliga partier kunna bildas – i höger eller vänstervariant. Den småborgerliga politiken kallas ofta populism (=folkvän på latin). Högerpopulismen angriper i första hand arbetarrörelsen och när den gör det även med direkt fysiskt våld kallas den fascism. Vänsterpopulismen är i första hand riktad mot kapitalismen eller åtminstone dess avigsidor.

I dagens läge i västeuropa ser man en rad högerpopulistiska organisationer med vind i seglen, till exempel Le Pen's Front National och Mogens Glistrups Fremskridsparti. Samtidigt finns de gröna partierna och de regionala separatistpartierna med vänsterpopulistisk prägel. Bland vänsterpopulisterna finns förstås ständigt anarkisterna, men de har ingen skördetid just nu för sitt antiparlamentariska projekt.

De gröna partierna och den levande rörelsen

Medlemmar i gröna partier blir ofta upprörda när man diskuterar släktskapet mellan vänster- och högerpopulism. Likväl är detta en viktig fråga att hantera i gröna partier.

Just miljöproblemen har särskilt lätt att uppmuntra till fascistoida lösningsmodeller. I vissa fall handlar det om hot mot hela mänskligheten, vilka lätt kan motivera synnerligen drastiska åtgärder. För ett tillbakablickande och jämviktsälskande sinne är det lätt att uppfatta saken så att "Naturen" säger stopp och att det gäller för den ansvarsfulla eliten att tolka dessa naturens tecken, att samla kring starka ledare och en världsregering över klasskrankorna för att sätta sig på samhället i övrigt och leda de okunniga bort från hoten. Till det småskaliga samhället i jämvikt med naturen...

Man bör observera att småborgarideologen söker jämvikten av sociala/politiska skäl men tacksamt tar emot de argument naturvetenskapen, till exempel ekologin, kan erbjuda för att motivera den tvångströja de vill binda samhället i – för att slippa klassdifferentieringen och återupprätta småproduktionen. När ekologerna börjar ifrågasätta begrepp som ekologisk jämvikt och funktionella ekosystem, slår småborgarideologen dövörat till. En mer evolutionistisk ekologisk vetenskap stöder inte hans sociala projekt.

De som har mer omfattande erfarenhet av miljörelsen kan inte undgå att se att miljöproblem, liksom de flesta sociala problem, drabbar vissa grupper av särskilt utsatta först och mest, och att det för det mesta är dessa grupper som själva organiserar kamp mot problemen och tvingar fram samhället erkännande. En demokratiskt uppbyggd rörelse på detta slag av mobilisering kan vara lika effektiv som någon annan att samverka med naturforskare för att tidigt upptäcka och få erkännande för långsiktiga globala problem (som klimatrubbningar eller nedbrytningen av ozonskiktet).

Bara med en omfattande rörelseerfarenhet verkar det var möjligt att förstå miljöfrågornas verkliga sociala karaktär – och att skapa sig en tilltro till demokratiskt organiserat arbete för

att lösa dem. Det är också just detta som är den avgörande skillnaden mellan vänsterpopulisterna och högerpopulisterna. De senare rider på en oengagerad trötthet på politiken och byråkratin. Den förra utgår från levande rörelser – miljö-, kvinno-, solidaritets-, antikärnkrafts- och fredsrörelser. Vänsterpopulisterna har i grunden en erfarenhet av folkliga uppror och en tilltro till denna kraft. Med denna i ryggen avvisar de de mest elitbetonade och fascistoida lösningarna.

Naturligtvis drar till exempel de gröna partierna till sig en mängd människor utan rörelseerfarenhet, och de måste därför driva en ständig kamp mot uppträdande högeravvikelser. Med sviktande band till den levande rörelsen kan mycket väl detta renhållningsarbete bryta samman. Ett exempel ur livet är *Die Grünen*s problem med avdelningen i Västberlin. Den bildades av ideologiskt attraherade människor när de första lokala gröna partiframgångarna nåddes i andra delar av förbundsstaten. Hela gruppen utvecklades sedan i högerpopulistisk riktning tills den uteslöts kollektivt ur *Die Grünen*. Partiet erkände i stället ”Alternative Liste”, en valkartell som hade bildats av den riksförgrenade alternativrörelsen i Västberlin.

Varför frodas populismen nu?

Det finns i dag en kraftfull våg av populistiska rörelser, både av höger- och vänstertappning. Det är, som bör ha framgått, inte en helt ny företeelse. Den är inte ens kraftfullare än den varit vissa andra gånger, åtminstone i några länder. Men vågen är mer allmänt utbredd än tidigare, särskilt i imperialistländerna.

De småborgerliga partiernas kraftfulla framträdande under 80-talet svarar rimligen mot särskilda internationella förhållanden. I botten ligger den utdragna kapitalistiska krisen. Men i första hand är de en följd av krisen på den politiska nivån, svårigheten för borgarna att skapa hållbara politiska ledningar.

Borgerligheten driver sin politik målmedvetet i västvärlden: åtstramning, hög arbetslöshet, tillbakapressning av fackföreningarna, löneuppsplittring, privatisering av delar av den offentliga sektorn, satsning på allmänna medel (och privata) på infrastrukturen för EG:s inre marknad; likriktning av tekniska normer, lagstiftning och rättigheter efter ett europeiskt minimum; ideologisk offensiv för individen, entreprenören, de snabba pengarna, spelet.

Svårigheten för borgerligheten är att genomföra denna offensiv med bevarad politisk stabilitet. Regeringarna växlar numera snabbt och väljarnas förtroende för dem förbrukas lika snabbt. I de flesta länder förbrukas förtroendet för både öppet borgerliga och socialdemokratiska partier. I många länder, numera också Sverige, avslöjas ”affärer” (Bofors, Holmér...) som ytterligare sänker förtroendet för den normala politiken.

Läget innebär ett politiskt vakuum, som dessutom vidgas efter vart. Detta vakuum skulle kunna fyllas med flera olika innehåll. I valet 1985 gick ju alla partier i Sverige som kunde uppfattas som obefläckade av borgarnas attacker och socialdemokratins svek framåt, däribland Socialistiska Partiet. I Malmö skedde ett genombrott för ett högerpopulistiskt parti, Skånepartiet.

Gapet skulle i och för sig kunna fyllas med ett revolutionärt socialistiskt innehåll, men det finns en mur av fördomar mot varje sådan, bland annat efter allt reaktionärt och äventyrspolitiskt som gjorts i namn av revolutionär socialism och kommunism. De småborgerliga ideologiska elementen har fördelen att de flyter omkring förhållandevis oemotsagda i den borgerliga offentligheten. Det är förhållandevis enkelt att kombinera ihop dem till något som kan utges för att vara nytt eller åtminstone oprövat.

Varken höger- eller vänsterpopulismen är snabbt övergående fenomen. Vänsterpopulismen, främst de gröna partierna, kan stå upprätt så länge de rörelser de hämtar kraft från är starka.

Men här finns ett dilemma: Om dessa rörelser blir kraftigt dominerade av småborgerlig ideologi tenderar dessa aktivister att se sin sak som kanaliserad genom de gröna partierna. Meningen med allt det praktiska förändringsarbetet, nykooperativa affärer och mötesplatser, icke-kommersiell kultur, egen offentlighet och så vidare, mattas och rörelsen smalnar till grön ideologi och grön representation. Det betyder att spärrarna mot högerpopulism försvagas. Omvänt, om rörelserna klarar att utveckla sin strategi och bryta sin relativa isolering från arbetarrörelsen, ja då får småborgarna problem med att förhålla sig till frågor som de saknar teoretiska begrepp för och erfarenhet av.

Hur ser populisterna på fackföreningar, till exempel? Högerpopulisterna är emot dem. Vänsterpopulisterna måste respektera en rörelse och bedömer så dess organisationer efter ledningens politik. Och då förkastar de LO med dess borgerliga politik. I stället väljer de SAC, utan att kunna se att det är en meningslös organisation utan förmåga att svara mot klassens behov. Många miljöpartister är medlemmar i SAC, men utan att arbeta aktivt där. De har ju bildat partiet för att uppträda i riksdag och kommuner...

En samverkan mellan miljörörelse, kvinnorörelse med flera, med fackföreningsrörelsen, reser problem om förhållandet mellan arbetarrörelsen och dess olika politiska ledarskap, om formering av nya ledarskap delvis inom ramen för befintliga organisationer och så vidare. Allt detta kräver mer av dialektisk förståelse än som ryms i den småborgerliga ideologin. Och samtidigt får vänsterpopulisterna större konkurrens med proletärt revolutionära strömningar i rörelserna.